

شورای عالی معارف؛ موافقان و مخالفان

سیاوش شوهانی

آموزش در فرآیند نوسازی نقش محوری دارد، این نقش را می‌توان از چندین وجه قابل اهمیت دانست؛ از یکسو انتقال فرهنگ و تثبیت ارزش‌ها و باورهای اجتماعی از طریق آموزش صورت می‌پذیرد و سبک زندگی و هنجارهای مورد پذیرش نخبگان اجتماعی و گروه‌های مرجع را نشان داده و ترویج می‌کند، از این روی نظام آموزشی مهم‌ترین وسیله انتقال سنت به شمار می‌رود.

از دیگر سو، آموزش می‌تواند عامل تغییر و تحول باشد، در فرآیند نوسازی، آموزش، کارورزی و مهارت فنی جدید را برای نظام اداری و فن‌آوری در حال پیشرفت فراهم می‌آورد. آموزش می‌تواند، با گزینش و جهت‌دهی استعدادها به سوی فرصت‌های شغلی تازه، وضع موجود را برهم بزند و تغییرپذیری اجتماعی را افزایش دهد. از همه مهم‌تر، آموزش می‌تواند آرمان‌های فرهنگی جدید را القاء کند و همچون شالوده‌ای بنیادی برای نخبگان نوظهور حرفه‌ای و اجتماعی به کار گرفته شود.^۱

این دو جنبه به ظاهر متضاد کارکرد آموزش، یعنی انتقال سنت و حفظ وضع موجود از یکسو و ایجاد تغییر در ارزش‌ها و هنجارهای اساسی جامعه و برهم زدن وضع موجود از سوی دیگر، سبب می‌شود که نظام آموزشی اغلب محور منازعات جناح‌های مختلف اجتماعی و سیاسی قرار گیرد. مسئله‌ای که موضوع مقاله پیش‌رو است.

نکته حائز اهمیت، تحمیل آرمان‌ها، ارزش‌ها و هویت آموزشی و فرهنگی از سوی گروه‌های حاکم بر جامعه است که بازتاب رشد هدف‌های سیاسی و سرانجام اجتماعی بوده و از این روی نمی‌توان آن را جدا از عوامل گسترده فرآیند نوسازی و مباحث پیرامونی آن، درک کرد. قرار بر این نیست در این مجال تاریخ

---

۱. رنیگر، مونیکا. ام؛ آموزش، دین و گفتمان اصلاح فرهنگی در دوران قاجار، ترجمه مهدی حقیقت‌خواه، تهران، ققنوس، چ اول، ۱۳۸۱، ص ۱۵.

و زوایای نوسازی واکاوی شود، اما بر این نکته باید انگشت تأکید نهاد که تغییر در فرآیند آموزش پیوندی ناگسستنی با فرآیند و تاریخ نوسازی داشته و دارد؛ سه موج جدی اصلاحات در عصر قاجار که شامل اصلاحات عباس میرزا بعد از دو جنگ ایران و روس، اصلاحات امیرکبیر در طول صدارتش و اصلاحات سپهسالار که پیامدها و دستاوردهایی همچون اعزام دانشجو به خارج از کشور، انتشار روزنامه، تأسیس نخستین مدرسه علوم غیردینی - دارالفنون - و غیره را در حوزه فرهنگ در پی داشت، موجب گسست‌هایی از نظام سنت گردید. هرچند این گسست‌ها در مرحله جنینی خود قرار داشت اما به لحاظ پدیدارشناختی از اهمیت قابل اعتنایی برخوردار است. تأسیس دارالفنون نخستین گام‌های توسعه فرهنگی در عصر قاجار به شمار می‌رفت.^۱ در واقع دارالفنون سنگ بنای برنامه اصلاح آموزشی امیرکبیر محسوب می‌شد و به جهت آماده‌سازی کادرهای حکومتی تحصیل کرده و لایق اجرای اصلاحات اداری و مواجهه با چالش‌های دیپلماتیک جدیدی که بر اثر افزایش تماس با کشورهای اروپایی بروز می‌کرد، تأسیس شد. تصمیم امیرکبیر در تأسیس این مدرسه هم از نیازهای آموزشی داخلی ناشی می‌شد و هم از برداشت او از مزایای حاصل از نفرستادن دانشجویان به خارج.^۲ از این روی، برنامه او نخستین برنامه آموزشی منظم و مدونی بود که تا آن زمان بنا نهاده شده بود. اما از همان زمانی که امیرکبیر برای نخستین بار فکر دارالفنون را مطرح کرد، درباریان رقیب با آن به مخالفت برخاستند. موضع‌گیری‌های سیاسی و برخورد‌های شخصی غالباً به صورت مخالفت یا حمایت از اقدامات خاص دولت خود را نشان می‌داد و از آن‌جا که دارالفنون با اصلاحات امیرکبیر همسان پنداشته می‌شد، در میان رقبای سیاسی، او هواداری پیدا نکرد.^۳

حدود یک دهه پس از عزل و قتل امیرکبیر، به دستور ناصرالدین شاه نخستین هیئت دولت با شش وزارتخانه: داخله، خارجه، جنگ، مالیه، و ظایف و علوم تأسیس شد.^۴ تأسیس وزارت علوم را در سال ۱۲۷۲ق. باید نخستین اقدام دولت عصر قاجار برای اداره نمودن رسمی نهاد آموزش در کشور دانست. با توجه به پیوستگی دارالفنون با وزارت علوم، نخستین رئیس دارالفنون، علیقلی میرزا اعتضادالسلطنه، به سمت ریاست این وزارتخانه منصوب گردید و مدت ۲۲ سال در این مقام ابقا شد.^۵

۱. اکبری، محمدعلی؛ چالش‌های عصر مدرن در ایران عهد قاجار، تهران، نشر روزنامه ایران، چ اول، ۱۳۸۴، ص ۷۹.

۲. رنیگر، همان، ص ۸۵-۸۴. در واقع امیرکبیر الگوی اعزام دانشجو - که از دوره عباس میرزا آغاز شده بود - را برای تربیت تعداد زیادی کادر اداری به منظور پیگیری اصلاحات ناکافی می‌دانست، همچنین عدم اتکا به مشاوران خارجی اعزامی به ایران، هزینه کمتر تربیت دانشجویان نسبت به اعزام آنها و نگرانی وی از تاثیرات خطرناک سیاسی و فرهنگی دانشجویان به اروپا، در این اقدام امیر مؤثر بود.

۳. همان صص ۱۱۴-۱۱۰.

۴. شمیم، علی‌اصغر، ایران در دوره سلطنت قاجار، تهران، زریاب، چ دوم، ۱۳۸۳، ص ۱۹۳.

۵. صافی، احمد؛ سازمان و قوانین آموزش و پرورش، تهران، سمت، ۱۳۷۳، ص ۲۸؛ صدیق، عیسی، تاریخ فرهنگ ایران، تهران، دانشگاه تهران، چ هفتم، ۱۳۵۴، ص ۳۵۳. در واقع این نخستین بار بود که دولت مستقیماً اقدام به تأسیس آموزشگاه نموده و تمام مخارج تأسیس، نگهداری و اداره آن را به عهده گرفته بود. همچنین برای نخستین

اما انجمن معارف نخستین تلاش سازمان یافته غیردولتی برای ترویج اصلاح آموزش در ایران بود. این انجمن نشان می‌داد که گروه گسترده‌ای از افراد اصلاح‌اندیش ضرورت نوسازی فرهنگی را احساس کرده و مصمم بودند در این خصوص پیشقدم شوند.^۱ دولت‌آبادی اظهار می‌دارد که میرزا کریم‌خان سوادکوهی، سردار مکرّم، با هدف تأسیس یک دارالایتام و مدرسه خیریه جمعی از این مصلحان را گردآورده که اعضای آن حلقه اصلی انجمن معارف را تشکیل می‌دهند.^۲ وی اشاره می‌کند که از سوی دیگر امین‌الدوله در پارک مسکونی خود بنایی برای مدرسه رشدیه تأسیس می‌کند و انجمن معارفی به ریاست جعفرقلی‌خان نیرالملک، وزیرعلوم، تشکیل می‌دهد. وی در ادامه به اختلاف و جدایی انجمن معارف از وزارت‌علوم که احتشام‌السلطنه در رأس این اقدام قرار داشت اشاره می‌کند.^۳ اما خود احتشام‌السلطنه در خاطراتش اظهار داشته که وی و سیدکریم‌خان فیروزکوهی با تشکیل یک گروه پنجاه نفره جهت انتخاب بهترین راه ترویج آموزش در ایران گفتگو و تصمیم به تأسیس یک انجمن می‌کنند، سپس احتشام‌السلطنه به این منظور نامه‌ای به امین‌الدوله نوشته و او نیز وعده پشتیبانی داده است.^۴

گرچه دولت‌آبادی نیز به این نامه اشاره کرده اما زمان آن را بعد از قصد احتشام‌السلطنه مبنی بر جدا شدن انجمن از اختیارات وزارت‌علوم - و حذف نیرالملک وزیر علوم از آن انجمن - می‌داند، که با اضافه نمودن نام وی در فهرست پیشنهادی احتشام‌السلطنه، توسط امین‌الدوله، این جدایی صورت نمی‌گیرد. به هر روی نخستین جلسه انجمن معارف با حضور جعفرقلی‌خان نیرالملک، وزیرعلوم، میرزا محمود خان مفتاح‌الملک، میرزا محمود خان احتشام‌السلطنه، علی‌خان ناظم‌العلوم، مهدی‌خان ممتحن‌الدوله، میرزا عباس خان مهندس‌باشی و یحیی دولت‌آبادی در اسفند ۱۲۷۳ ش (۱۳۱۵ق) در مدرسه رشدیه و با حمایت کامل صدراعظم، امین‌الدوله، تشکیل یافت.^۵ دولت‌آبادی در ادامه بیان خاطرات شخصی خود به اختلافات شدید بین سیدحسین رشدیه و احتشام‌السلطنه اشاره می‌کند که موجب برگزاری این انجمن در منزل وزیر علوم، نیرالملک، گردید.^۶

انجمن، به عنوان پشتیبان مدارس جدید، برنامه‌ای دوگانه داشت. نخست، تأسیس و تنظیم یک نظام آموزشی همگانی؛ این نظام جدید می‌بایست از نظام سنتی کاملاً مستقل باشد و تمام سطوح آموزشی از

بار بود که دولت برای خود مسئولیتی در امر آموزش قائل شده بود از این روی تأسیس دارالفنون نقطه عطفی در تاریخ فرهنگ ایران محسوب می‌شود.

۱. زنیگر، همان، ص ۲۰۵.

۲. دولت‌آبادی، یحیی به حیات یحیی، تهران، ابن‌سینا، بی‌تا، ج ۱ ص ۱۸۵. این اجتماع باید آبان ۱۲۷۶ ش، رخ داده باشد.

۳. همان، ص ۱۸۸-۱۸۷.

۴. احتشام‌السلطنه، محمودخان، خاطرات، به کوشش سیدمهدی موسوی، تهران، زوّار، ۱۳۶۶، ص ۱۸-۳۱۶.

۵. دولت‌آبادی، همان، ص ۹-۱۸۸، همچنین، صدیق، تاریخ فرهنگ ایران، ص ۳۵۸.

۶. دولت‌آبادی، همان، ص ۱۸۹-۱۸۸.

ابتدایی تا پیشرفته را شامل شود. این نظام مدارس جدید، علی‌رغم کمبودهای سازمانی، آموزشی به تلاش مستمر خود برای جانشینی نظام مکتب - مدرسه موجود ادامه داد. فعالان آموزشی نکوشیدند نظام سنتی را اصلاح کنند یا به تلفیق محدود دو نظام در هر سطحی دست بزنند، از این روی ترکیب برنامه‌های آموزشی سنتی و سبک اروپایی، نظام سنتی را به طور تدریجی به حاشیه راند.

دومین بخش برنامه انجمن معارف نظارت مستقیم بر تمام مدارس سبک اروپایی بود. انجمن کوشید بر سازمان، مدیریت و بودجه مدارس جدید نظارت کند.^۱

گرچه انجمن در دوره تصدی احتشام السلطنه دستاوردهای چشمگیری همچون انتشار روزنامه یومیه خلاصه‌الحوادث، تأسیس شرکت طبع برای انتشار کتب درسی دانش‌آموزان، تأسیس نخستین کتابخانه ملی و تأسیس نخستین مدرسه بزرگسالان (اکابر) را در حمایت امین‌الدوله - مؤثرترین چهره دولتی حامی انجمن - در برداشت،^۲ اما عزل امین‌الدوله از صدارت و جانشینی امین‌السلطان از یک سو و اختلافات شدید داخلی اعضای انجمن به ویژه اختلاف احتشام السلطنه و نیرالملک (وزیرعلوم) از سوی دیگر منجر به برکناری احتشام السلطنه، قرارگرفتن انجمن به عنوان یکی از سازمان‌های وزارت علوم و از بین رفتن استقلال آن گردید.

نفوذ مظفرالدین شاه بر امین‌السلطان که توانسته بود نهادهای مخالف سلطنت - از جمله انجمن معارف - را حذف و یا قبضه کند منجر به انحلال موقت انجمن شد. اما نیرالملک با توجه به کناره‌گیری احتشام السلطنه و عزیمتش از تهران، پذیرفت که دوباره آن را بازسازی کند.^۳ دوره جدید انجمن معارف با ریاست مفتاح‌الملک، رقیب احتشام السلطنه، و با پشتیبانی امین‌السلطان در آذر ۱۲۷۷ ش. آغاز به کار کرد^۴ اما سوءاستفاده مالی مفتاح‌الملک از بودجه انجمن به ماهیت آن خدشه وارد کرد و از آن جز نام، چیزی باقی نگذارد.^۵ اگرچه انجمن بار دیگر به ریاست نیرالملک در اردیبهشت ۱۲۸۰ ش. از نو تشکیل یافت، اما به جز وضع مقررات عمومی برای مدارس جدید، اصلاحات دیگری در پی نداشت.^۶ وجود این نواقص در انجمن، امین‌السلطان را بر آن داشت تا در مهرماه ۱۲۸۰ ش. اقدام به اصلاح ساختاری انجمن نماید، از این روی نظام‌نامه اروپایی توسط دکتر اشنایدر، پزشک فرانسوی دربار و عضو بلندپایه انجمن، ترجمه و وزارتخانه جدید علوم و معارف تشکیل شد. «مجلس شورای عالی معارف» به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های این وزارتخانه جدید، مسئول گسترش اصلاحات آموزشی بود. با وجود این اصلاحات ساختاری و تلاش برای ایجاد یک نظام آموزشی سازمان یافته، مقررات مربوط به نظم‌بخشی به تأسیس و فعالیت مدارس تا سال

۱. رنیگر، همان، ص ۲۰۸.

۲. رک: دولت‌آبادی، همان، ص ۲۲۲ - ۲۰۱؛ احتشام السلطنه، همان، ص ۳۲۷ - ۲۳۹.

۳. رک: دولت‌آبادی، همان، ص ۲۳۳ - ۱۳۲ و احتشام السلطنه، همان، ص ۲۰۷، ۳۷ - ۳۳۶.

۴. دولت‌آبادی، همان، ص ۲۴۰ - ۲۳۹.

۵. همان، ص ۲۴۲.

۶. همان، ص ۸۸ - ۲۸۶.

بعد نیز تکمیل نشد.^۱ دولت‌آبادی از هرج و مرج حاکم در مدارس گزارش مفصلی ارائه داده است؛ هنوز اختلافات بین مدارس دولتی و ملی (خصوصی)، درآمدها و هزینه‌ها و حوزه اختیارات وزارت علوم و معارف در مورد مدارس جدید حل و فصل نشده بود.^۲ و کمیته کوچکی که در فروردین ۱۲۸۲ ش. در صدد حل این مسائل بود نیز نتوانست ره به جایی ببرد و در نهایت در شهریور ۱۲۸۳ ش. با جانشینی امین‌الدوله به جای امین‌السلطان به مقام صدرات، مجلس شورای عالی معارف بار دیگر منحل گردید.^۳ گرچه تمامی آثاری که در حوزه تاریخ‌نگاری فرهنگ به چاپ رسیده‌اند این انحلال را آخرین حلقه شورای عالی معارف معرفی نموده‌اند و بعد از این تاریخ، پرورنده هفت ساله انجمن معارف به عنوان تنها نهاد غیردولتی برای اصلاح آموزش، بسته می‌شود. اما با بررسی اسناد و قوانین به جای مانده از دوران پس از مشروطه می‌توان سرگذشت شورای معارف را پی‌گیری کرد. پس از جنبش مشروطه و تشکیل مجلس شورای ملی، وزارتخانه‌های متعددی تشکیل یافت و وزارت علوم به وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه تغییر یافت. در مجلس دوم شورای ملی، قانونی به تصویب رسید که ساختار اداری آموزش رسمی کشور را تعیین می‌نمود.^۴ در ماده دهم قانون مزبور که در ۲۸ شعبان ۱۳۲۸ ق. به تصویب نمایندگان رسید، «وظایف هیئت شورای معارف» این‌گونه بیان شده است: «۱. حل غوامض معارف ۲. تسویه اختلافات بین مکاتب و مدارس ۳. رد و قبول تألیفات معینه برای مدارس و مکاتب ۴. مشورت در تدارک نواقص تعلیمات و لوازم تحصیلات ثلاثه از وجوه اعانه و غیره و ترجیح بعضی تدارکات به مقتضیات حال ۵. تعیین مصرف وجوه فوق‌العاده که به رسم هدیه و اعانه می‌رسد و وجوه موقوفات که به اختیار وزارت معارف گذارده شده باشد ۶. معاونت فکری به وزیر در هر نوع مسئله و مشکلی که به آن هیئت رجوع شود.»^۵

این قانون همچنان به قوت خود باقی بود که در دوره کوتاه کابینه سیدضیاء، تنها اقدامی که صورت پذیرفت تهیه لایحه قانونی شورای عالی معارف بود که در زمان وزارت دکتر امیراعظم تهیه و در حوت ۱۳۰۰ ش. در زمان وزارت مجدد نیرالملک به مجلس چهارم شورای ملی تقدیم و در کابینه وثوق‌الدوله به تصویب رسید.^۶

در ماده نخست این قانون هدف از تشکیل شورای عالی معارف «توسعه دوایر علوم و اشاعه معارف و فنون و رفع نقایص تحصیلات علمی و فنی» معرفی شده است.^۷ ماده دوم اعضای آن را این‌گونه معرفی

۱. رنیگر، همان، ص ۲۲۰.

۲. دولت‌آبادی، همان، ص ۳۰۸-۳۰۳.

۳. همان، ص ۳۱۲-۳۰۸.

۴. صدیق، تاریخ فرهنگ ایران، ص ۳۶۶.

۵. مجموعه قوانین مصوبات ادوار اول و دوم قانون‌گذاری مجلس شورای ملی، تهران، چاپخانه مجلس، ۱۳۱۸ ش، ص ۵۶-۲۵۵.

۶. صدیق، عیسی؛ یادگار عمر، خاطراتی از سرگذشت، تهران، دهخدا، چ سوم، ۱۳۵۲، ج ۱، ص ۲۳۶.

۷. مجموعه مصوبات ادوار سوم و چهارم قانون‌گذاری مجلس شورای ملی، تهران، چاپخانه مجلس، ۱۳۱۹ ش، ص ۶۳.

می‌کند: «یک نفر از مجتهدین جامع‌الشرایط، دو نفر از رؤسای مدارس عالی و متوسطه، دو نفر از معلمین درجه اول مدارس عالی و متوسطه و پنج نفر از دانشمندان مملکت»^۱ و وزیر معارف به عنوان رئیس رسمی شورای عالی معارف در این شورا عضویت خواهد داشت.^۲ در ماده دوازدهم وظایف شورا تعیین شده است که شامل مواردی چون: نشر مقالات علمی عام‌المنفعه، سعی در موجبات تکثیر مدارس و تدارک مقدمات تعلیم اجباری و مجانی، تهیه و اصلاح دستورات رسمی کلیه تحصیلات علمی و فنی مدارس، رفع اختلافات بین مدارس و اصلاح مکتب‌خانه‌های موجود، تعیین درآمدها و هزینه‌های معارف، تشخیص صلاحیت اشخاصی که اجازه تأسیس مدرسه و امتیاز مجله و روزنامه می‌خواهند، تصدیق صلاحیت معلمین و تهیه نظامنامه مخصوص برای ترفیع و تنزل رتبه یا عزل و رسیدگی به شکایات آنها، تعیین شرایط اعزام محصلین به خارج و نظارت در انتخابات آنها و... می‌شود.^۳

همچنین ماده چهاردهم قانون مزبور اشعار دارد: «برای اهتمام در تنظیم مدارس قدیمه و سعی در ترقی علوم دینی در تحت نظر و مراقبت وزیر معارف شورایی به ترتیب ذیل تشکیل خواهد شد: از علمای درجه اول سه نفر، از مدرسین درجه اول معقول و منقول دو نفر، از متولیان مدارس قدیمه درجه اول دو نفر»^۴ این قانون که در ۲۰ حوت ۱۳۰۰ش به تصویب رسید در ماده پانزدهم خود، ماده دهم قانون اداری وزارت معارف؛ اوقاف و صنایع مستظرفه مصوب ۲۷ شعبان ۱۳۲۸ را منسوخ و از درجه اعتبار ساقط اعلام نمود.^۵ سیر اجمالی یک سازمان منسجم برای اصلاح آموزش در ایران از تأسیس دارالفنون (۱۲۶۶ق.) تا تأسیس وزارت علوم (۱۲۷۲ق.)، از انجمن معارف (۱۳۱۵ق.)، تا شورای عالی معارف (۱۳۱۹ق./ ۱۲۸۰ش) و ادامه حیات آن در هیئت شورای معارف (۱۳۲۸ق./ ۱۲۸۹ش.) و قانون شورای عالی معارف (۱۳۴۰ق./ ۱۳۰۰ش) نکاتی را در پی دارد:

نخست آن که با وجود این که نخستین حلقه‌های چنین سازمانی در عصر قاجار، دارالفنون و وزارت علوم، دولتی محسوب می‌شدند، اما انجمن معارف و وارثان پس از آن «نشانه جابه‌جایی پیشگامی اصلاحات از جایگاه صدراعظم و دربار به سوی مشارکت روزافزون افرادی از طیف اجتماعی - اقتصادی گسترده‌تر بود.»^۶ اما انجمن معارف و دانشجویان آن در سراسر دوران موجودیتشان گرفتار اختلاف و رقابت داخلی بودند، این رقابت‌ها به‌ویژه در میان رهبری انجمن تا بدان حد رسوخ کرد که در مواقعی انجمن را به کلی از توان انداخت. اما مشکل رقابت‌ها فراتر از برخوردهای شخصی بود. مشکل اساسی ناکامی در رفع موانع ناشی از اقتدار دولت بود. انجمن معارف به‌عنوان انجمنی غیردولتی که وامدار دولت نبود کار خود را آغاز کرد، اما

۱. همان، ص ۶۴.

۲. همان، ماده ششم.

۳. مجموعه مصوبات ادوار سوم و چهارم قانون‌گذاری، همان، ص ۶۷-۶۵- ماده دوازدهم.

۴. همان، ص ۶۷، ماده چهاردهم.

۵. همان، ماده پانزدهم.

۶. رنیگر، همان، ص ۲۲۳.

به تدریج تابع وزارت علوم و معارف شد. این امر تا حدی به خاطر نیاز انجمن به کمک‌های مالی دولت و تا حدی نیز به خاطر نداشتن مواضع اقتدار تثبیت شده در ارتباط با دولت بود.^۱ سر منشاء این مشکل در سرشت نظام اداری و دولتی ایران نهفته بود. در غیاب مرزهای روشن اختیارات و مسئولیت‌های وزارت‌خانه، تمام تلاش‌ها و فعالیت‌های اصلاحی تابع باندبازی بی‌ثباتی بود و در چنین شرایطی انجمن هیچ‌گاه از اقتدار لازم برای تحمیل خواسته‌هایش مبنی بر اصلاح آموزشی برخوردار نبود. آن چه در پی می‌آید واکنش تعدادی از گروه‌های جامعه به تصویب قانون شورای معارف مصوبه بیستم اسفند (حوت) ۱۳۰۰ش. است که از مجموعه اسناد دوره چهارم و پنجم مجلس شورای ملی گزینش شده است.

چنانکه مشاهده شد در ماده دوم از قانون مزبور در مورد تعیین ده تن اعضای این شورا پنج نفر از دانشمندان مملکت ذکر شده است، سند شماره ۱ از سوی جامعه دیانت تقاضا نموده‌اند که عنوان «روحانی» پیش از علما و دانشمندان ذکر شود تا هرگونه سوء تفاهم و نگرانی برطرف شود.^۲ سند شماره ۲ همین تقاضا از سوی ۲۳ نفر از تجار تهران مطرح شده و در ضمن پیشنهاد نموده‌اند که یک نفر از علما از سوی مجتهد طراز اول وقت معین گردد. سند شماره ۳ نیز از سوی انجمن معارف پرور به مجلس ارسال شده و تقاضای اجرای قانون معارف مصوب دوره دوم مجلس شورای ملی (۱۳۲۸ق.و) و افزایش بودجه آن وزارت‌خانه را خواستار شده‌اند. سند شماره ۴ جوابیه کمیسیون معارف به رئیس مجلس شورای ملی در خصوص پیشنهادهای انجمن معارف پرور می‌باشد که با افزایش اعتبار مخالفت شده است و سند شماره ۵ جوابیه وزارت معارف، اوقاف و صنایع مستظرفه به مجلس در خصوص پیشنهاد انجمن معارف پرور می‌باشد.

سند شماره ۶ نامه طلاب مدارس قدیمه تهران به مجلس شورای ملی در شکایت از عضویت عده‌ای که به گفته آنها دغدغه دینی ندارند در انجمن معارف است.^۳ سند شماره ۷ پیش نویس نامه مجلس شورای ملی به وزارت معارف مبنی بر پیگیری شکوائیه طلاب این مدارس است. نکته در خور توجه در این سند در حاشیه‌ای است که در ذیل این پیش‌نویس آمده و اشاره می‌کند که نمی‌توان به وزارت علوم دستور داد که اعضای شورای معارف را بالا جبار از عضویت خلع کند. سند شماره ۸ نامه طلاب مدرسه ناصری (سپهسالار) به مجلس شورای ملی در شکایت از انتخاب اعضای بی‌کفایت در امور دینی به عنوان عضو شورای عالی معارف و پیشنهاد انتخاب اعضای این شورا از طلاب مدارس قدیم می‌باشد و سند شماره ۹ پیش‌نویس نامه مجلس به وزارت معارف در خصوص پیگیری شکایت و پیشنهاد طلاب مدرسه ناصری است.

سند شماره ۱۰ طرح یحیی دولت‌آبادی در خصوص تجدیدنظر در قانون شورای عالی معارف است.^۴ نکته قابل تأمل در خصوص این سند این نکته است که دولت‌آبادی اشاره کرده پس از گذشت ۲۸ سال از

۱. همان.

۲. اسناد شماره: ۱ تا ۵، مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای ملی، شماره بازیابی: ۴/۲۶/۱۳/۱۵.

۳. اسناد شماره ۶ تا ۹، مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای ملی، شماره بازیابی: ۴/۲۶/۱۳/۵۹.

۴. اسناد شماره ۱۰ تا ۱۲، مرکز اسناد کتابخانه مجلس شورای ملی، شماره بازیابی: ۵/۱۱۰/۱۶/۱۲۳.

عمر انجمن معارف هنوز این انجمن استقلال خود را به دست نیاورده است و به نظر وی ضرورت اصلاح قوانین آن احساس می‌شود. سند شماره ۱۱ پیش‌نویس نامهٔ رئیس مجلس شورای ملی به وزارت معارف در خصوص طرح آقای دولت‌آبادی و در نهایت سند شماره ۱۲ جوابیه آن وزارت‌خانه در خصوص طرح وی می‌باشد.

نکته‌های که باید بر آن تأکید شود واکنش اقشار مختلف به اصلاحات آموزشی است. تنها کافی است عرایض جامعه دیانت و جمعیت معارف پرور که در این اسناد به چشم می‌خورد با یکدیگر مقایسه شود تا دغدغه‌های مخالفان و موافقان اصلاحات آموزش در اواخر سلطنت قاجار به خوبی نمایان شود.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

فهرست مقالات: حضرت آیت الله العظمی آية الله العظمى الخميني (مد ظله العالی) ...
عبارت یکسانه و ثابت هر دو یکسانند ...
و این را با هم آنگاه داریم ...

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات
پرتال جامع علوم انسانی

لا اعلام یملو ولا
تفری یول

جامعه دیانت

تاریخ ۳۵ خرداد ۱۳۸۰

شماره ۱
صفحه ۱۵

۱۵

چنانچه در ماده ۱۱۰ از قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران آمده است: «مردان و زنان در برابر حق و تکلیف برابری دارند»
در همین راستا، در ماده ۱۱۱ از همان قانون آمده است: «مردان و زنان در برابر حقوق و تکالیف برابری دارند»
این دو ماده از قانون اساسی، بیانگر این است که در نظام جمهوری اسلامی ایران، برابری جنسها در برابر حقوق و تکالیف، یک اصل اساسی است.
بنابراین، هرگونه تمایز بین جنسها در برابر حقوق و تکالیف، با این اصل اساسی در تضاد است.
در ادامه، در ماده ۱۱۲ از قانون اساسی آمده است: «مردان و زنان در برابر حقوق و تکالیف برابری دارند»
این ماده نیز بر این اصل تأکید دارد.
بنابراین، برابری جنسها در برابر حقوق و تکالیف، یک اصل اساسی در نظام جمهوری اسلامی ایران است.

Handwritten signature and date: ۱۳۸۰/۲/۲۵

[سند شماره ۱: نامه جامعه دیانت به مجلس مبنی بر تقاضای به کار بردن واژه روحانی برای پنج نفر از
علمای عضو شورای عالی معارف]

الاسلام یعلو ولایعلی علیه

جامعه دیانت

بتاریخ ۲۶ شهر جمادی الاولی سنه ۱۳۴۰ [۵ / ۱۱ / ۱۳۰۰]

نمره: ۱۲۵

مقام منبع مجلس شورای ملی شهیداللهارکانه

چون در ماده دوم از فصل اول لایحه قانونی شورای عالی معارف از نه نفر اعضای رسمی، پنج نفر از
علماء و دانشمندان مملکت (به طور مطلق) تعیین شده و نظر به آنکه دوره چهارم تقنینیه اهمیت کامل
به ترویج معارف اسلامی و تعالی روحانیون داده و می‌دهد و به همین لحاظ قلوب مسلمین و معتقدین به
دیانت اسلامی را جلب نموده است.

لهذا برای مزید اعتماد و رفع هرگونه سوءتفاهم و توهمی جامعه دیانت پیشنهاد و تقاضا می‌نماید که
معاقب اسم علماء کلمه روحانی اضافه و نگرانی که از این بابت در افکار علاقمندان به اسلام راه یافته
برطرف شود.

[مهر:] جامعه دیانت ۱۳۳۸

[حاشیه پایین:] کمیسیون محترم..... [ناخوانا]، ۱۹ / ۱۱ / ۱۳۳۰ [۱۳]

[حاشیه سمت چپ:] خدمت ذی شرافت هیئت رئیسه مجلس شورای ملی جواب به جامعه دیانت مرقوم
شود که کمیسیون معارف در این موضوع اقدامات لازمه را نموده و نظریات دیانتی را به وجه اکمل دائم به
کار برده و راپرت به مجلس مقدس خواهد داد. از طرف کمیسیون معارف.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۲۱/۱۲/۴۰
 مقام شیخ بیات دودانگرای کرشنده اورنگانه

فردی که در کتبت بعد از شهادت جادری و طریقتی است اینها بایر است شرح معنی
 سعادت دشته نیز و اخیر بنام که پیشینک وزارت معلوم است که شیخ بنام شیخ شادان
 رئیس طریقه و چهار نفر از بزرگان و مصلحن درجه اول از ماس علیه در مکه و نجف از کتبات
 را با شتاب در بیرون آورده اند چون عادت علیا در تمام دنیا عادت دارد و همه که در تمام
 روز شهادت شد زیرا که اینها هستند که در تمام دنیا عادت دارد و همه که در تمام
 سیصد و بیست و یک نفر که با این عادت رفته اند و از این عادت رفته اند و از این عادت
 زمین جادری علیه در مکه و شتاب در بیرون رفتن و چهار هزار نفر از در شتاب علیا
 و نجف از طریقه اول

شیخ بیات دودانگرای کرشنده اورنگانه
 در تمام دنیا عادت دارد و همه که در تمام
 روز شهادت شد زیرا که اینها هستند که در تمام دنیا عادت دارد و همه که در تمام
 سیصد و بیست و یک نفر که با این عادت رفته اند و از این عادت رفته اند و از این عادت

۱۳۸۹ / ۲ / ۲۰ / ش ۷ / بهار ۱۳۸۹

پیام بهارستان / ۲۰، س ۲، ش ۷ / بهار ۱۳۸۹

[سند شماره ۲: نامه عده‌ای از تجار تهران مبنی بر تقاضای استفاده از عبارت روحانی برای چهار عضو علما و دانشمندان در شورای عالی معارف]

مقام منبع ریاست دارالشورای کبری شیدالله ارکانه

نظر به آن که در مملکت اسلامی تشکیلات مدارس و طرز تعلیمات آن‌ها باید با مقررات شرع مقدس مطابقت داشته باشد و این ایام که پیشنهاد وزارت جلیله معارف راجع به تشکیلات شورای عالی معارف در مجلس مطرح و چهار نفر از مدیران و معلمین درجه اول از مدارس عالیه و متوسطه و پنج نفر از علماء و دانشمندان را به انتخاب وزیر قائل شده‌اند. چون عبارت علما و دانشمندان عمومیت دارد بسا می‌شود که در آتیه از این عبارت سوءاستفاده شده از آنجا که امضاکنندگان ذیل حالاً و مالاً مقدرات نوباوگان خود را به مدارس می‌سپاریم، لذا پیشنهاد می‌کنیم که به این عبارت نوشته شود: شورای عالی معارف تشکیل شود از چهار نفر مدیران و معلمین مدارس عالیه و متوسط به انتخاب وزیر معارف و چهار نفر از علماء روحانی به انتخاب علماء اعلام مرکز و یک نفر از طراز اول.

[ممه‌ور به ۲۳ عدد مهر و امضا از جمله: علی افشار، عبده علی اکبر، عباسقلی، حاج علی اصغر، حاج محمدیوسف.... [و تعدادی دیگر]

[حاشیه بالا چپ، مهر: عرایض، ۱۲/۱۱/۱۳۰۰] [۱]

[حاشیه راست بالا: مقام منبع ریاست مجلس شورای؛ چون کمیسیون معارف رعایت نظریات مرقومه متن را نمود به این واسطه لازم است جوابی به آقایان تجار مبنی بر آنکه قبل از وصول لایحه آقایان رعایت نظریات آن‌ها به طریق اکمل از طرف کمیسیون در اضافه نمودن یک نفر از مجتهدین به شورای عالی معارف به عمل آمده است نوشته شود. (از طرف کمیسیون معارف... [ناخوانا])

[حاشیه پایین سمت راست: به کمیسیون معارف فرستاده شود ۱۹ دلو ۱۳۰۰، مراجعه شود ۲۰/۱۱/۱۳۰۰]. [۱]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

سپهریان

جمعیت معارف پروردگار

کاخ قزوین ۱۳۰۰

۱۳/۱۱/۵۰

نمره ۱۲

تمام سندس بابت مجلس شورای عالی دامت باریت

البته برخاطر مبارک تقنینیت در دوره دهم تقنینیه مجلس شورای عالی قانون اداری سیاسی وزارت معارف
در ظرف نمایندگان وضع گردید تا سفاهت در ظرف هارده سال در زاری معارف در اجابای این قانون خوداری
نموده بجمع جسمی نگذایند

اینک جمعیت معارف پروردگار تمام سندس تقاضا نمایند که :-

اولاً امر آنکه بزیر معارف بنوع قانون اداری سیاسی معارف را نادانمی در ظرف نمایندگان
و مجلس عالی انظار یا تقییر و تبدیل شده است که بجمع جسمی نگذارد و در ظرف رایگی برای
تکثیر انتخابات بر جوده و سایر برتسات جدیده علاوه بر بوجه چهارم در جوده بوجه کل معارف
منظور شده است چنانچه بوجه فعلی مملکت قابل تکثیر ارضانات است بزیر معارف سیاسی جنبانه
داده شود برای تکثیر و سایر ادارات وزارت معارف در زمان جدیده معارف بوده و پس از
تکثیر کلیه وزارت معارف بدرجه جرح و خسران خود لو عدم مجلس شورای عالی نماید
عزم بفضا جمعیت معارف پروردگار بزرگوارت خود در ظرف ثبات مقدمه نمایندگان
و مجلس عالی رعایت دولت جسمانه ملک با مادی و معنوی علاوه نمود

مجلس شورای عالی معارف
۱۹ دلو ۱۳۰۰

[سند شماره ۳: نامه جمعیت معارف خواه به مجلس مبنی به پیشنهاد اجرای قانون معارف مصوب دور دوم مجلس و تقاضای افزایش بودجه آن وزارتخانه]

تهران

جمعیت معارف پرور

نمره ۱۲

تاریخ ۹ برج دلو تخافوی ئیل ۱۳۰۰

مقام مقدس ریاست مجلس شورای ملی دامت تائیداته

البته بر خاطر مبارک مخفی نیست که در دوره دوم تقنینیه مجلس شورای ملی قانون اداری و اساسی وزارت معارف از طرف نمایندگان وضع گردید متأسفانه در ظرف دوازده سال وزرای معارف در اجرای [اجرای] این قانون خودداری نموده به موقع اجرای نگذاشتند.

اینک جمعیت معارف پرور از آن مقام مقدس تقاضا می نماید که: اولاً امر اکید به وزیر معارف بشود قانون اداری اساسی معارف را مادامی که از طرف نمایندگان و مجلس ملی الغاء یا تغییر و تبدیل نشده است کاملاً به موقع اجرای [اجرا] بگذارد، و از طرف دیگر برای تکمیل مؤسسات موجوده و تأسیس مؤسسات جدیده علاوه بر بودجه اعتباری که در جزو بودجه کلی مملکتی منظور شده است چون بودجه فعلی مملکتی قابل تحمیل اضافات نیست به وزیر معارف اعتباری اضافه داده شود برای تکمیل و تأسیس ادارات وزارت معارف از منابع جدیده مصارف نموده، پس از تکمیل کلیه وزارت معارف بودجه جمع و خرج خود را تقدیم مجلس شورای ملی نماید.

عموم اعضای جمعیت معارف پرور نیز به نوبت خود در پیشرفت نیات مقدسه نمایندگان مجلس ملی و عملیات دولت صمیمانه کمک های مادی و معنوی خواهد نمود.

[مهر: جمعیت معارف پرور ایران، تهران ۱۳۳۹]

[حاشیه بالا مهر: عرایض، ۱۲ / ۱۱ / ۱۳۰۰]. [سنائی و مطالعات فریبنجی]

[حاشیه پایین: به کمیسیون معارف رجوع شود، ۱۹ دلو ۱۳۰۰.]

پرتال جامع علوم انسانی

۱۳۴۰
۲۲۲۸

مقام شیخ ابان مدرس مدظل
لا اله الا الله محمد رسول الله
در خصوص معارف پروردگار در کتب معارف آیت دوازده سوره که در این مجموعه امروزه
فدائیه خود در فقه اجراء معارفین ادارا و معارف البتة و طیفه و نیز مسئولان علمای این است که در این مجموعه
از طرف معارفین ادارا و معارف البتة و طیفه و نیز مسئولان علمای این است که در این مجموعه
درست هر که لازم آید؛ یعنی پیشتر غایب از طرف معارفین ادارا و معارف البتة و طیفه و نیز مسئولان علمای این است که در این مجموعه

در این مجموعه
درست هر که لازم آید؛ یعنی پیشتر غایب از طرف معارفین ادارا و معارف البتة و طیفه و نیز مسئولان علمای این است که در این مجموعه

پژوهشگاه علوم انسانی و اسلامی
پرتال جامع علوم انسانی

پیام بهارستان / ۲۵، س. ۲، ش. ۷ / بهار ۱۳۸۹

سند شماره ۴

[سند شماره ۴: جوابیه کمیسیون معارف به ریاست مجلس در خصوص پیشنهاد جمعیت معارف پرور]

۲۸ ج ۲ [جمادی الثانی] ۱۳۴۰

مقام منبع ریاست مجلس مقدس

لایحه جمعیت معارف پرور که در کمیسیون معارف قرائت و مذاکره شد کمیسیون معارف چنین تصحیح نمود که جوابی به جمعیت مزبوره نوشته شود در فقره اجرای قوانین اداری و اساسی معارف البته وظیفه وزیر مسئول طبعاً همین است که حتی الامکان در اجرای قوانین موضوعه سعی نماید و در فقره دادن اضافه اعتبار به وزارت معارف از وظیفه مجلس خارج است که اضافه خرج پیشنهاد نماید (دولت هرگاه لازم بداند بایستی پیشنهاد نماید) از طرف کمیسیون معارف.
[حاشیه: به وزارت معارف هم بنویسند.]

مدل ۷

تاریخ ۲۴ فروردین ۱۳۰۰
ضمیمه

وزارت معارف و اوقاف

و صنایع مستظرفه

تفاهت معارف و اوقاف
مقام سید محمد حسن شادری علی قلی

اداره معارف
دائرة معارف
نمبره ۵۴۴۱

مرقوم محترم بر ۲۵۷۵ در باب مدعیان معارف
مردود و عدل و در روح مفاد مینماید که این فاطمه محمدی
در تفریض و در مطب دیگر نذرت است و در مینماید
بناهیگان جمعیت نذرت از آنکه شاخه خیریه است
تذیر کردی عوضی نمیدانند و معنی مینماید و در مینماید
حسب توضیح مذکور است و مینماید و مینماید
بعد مقرر در درجی تصدیقات که مینماید

۱۲
۱۵
۱۰

پیشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رئیس جابجای علوم انسانی
۱۳۰

[سند شماره ۵: نامه وزارت معارف به مجلس در خصوص پیشنهاد جمعیت معارف پرور]

تاریخ ۲۳ برج دولت سالی ۱۳۰۰

[نشان شیر و خورشید]

وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

اداره: معارف

دایره: مراسلات

نمره: ۵۳۳۱

مقام منبع مجلس شورای ملی دامت شوکته

مرقومه محترمه نمره ۴۵۷۵ در باب لایحه جمعیت معارف پرور عز وصول داد، راجع به مفاد پیشنهاد آن‌ها خاطر محترم را مستحضر می‌دارد در این موضوع و دو مطلب دیگر به وزارت معارف نیز پیشنهاد کرده بودند با نمایندگان جمعیت مزبور مذاکراتی شده اخیراً کمیسیونی هم در این وزارتخانه تشکیل گردید اعضای کمیسیون قسمت‌های عملی پیشنهاد و آن‌ها را حسب‌الوظیفه به وزارت معارف پیشنهاد می‌کند و این وزارتخانه هم به قدر مقدور در اجرای تصمیمات آن‌ها مساعدت و همراهی می‌نماید.

[امضا: ناخوانا]

۲۲ اردیبهشت
۱۳۵۷

گنجینه معارف و احکام

تسهیل کننده: **کتابخانه معارف و احکام**

بازرسی کننده: **کتابخانه معارف و احکام**

مهر و امضاء: **کتابخانه معارف و احکام**

تاریخ: **۲۲ اردیبهشت ۱۳۵۷**

شماره: **۵۰۱**

پیام: **پیام بهارستان / ج ۲، س ۲، ش ۷ / بهار ۱۳۸۹**

سند شماره ۶

[سند شماره ۶: نامه طلاب مدارس قدیمه تهران به مجلس در شکایت از انتخاب محتشم السلطنه به عنوان عضو شورای عالی معارف و انتخاب اعضای آن شورا توسط طلاب مدارس]

۲۲ دلو ۱۳۰۱

مقام محترم ریاست مجلس مقدس شورای ملی شیدالله ارکانه

چهارم دوره تقنینیه مملکت ایران که مجلس شورای ملی برای نظارت و اصلاحات مدارس قدیمه تشکیل شورای عالی برای این کار لازم دانسته و در این خصوص قانونی وضع شده، آقای حاج محتشم السلطنه عده‌ای را برای عضویت در شورای عالی مدارس قدیمه دعوت نموده‌اند، چون دعوت یک عده به دلخواه وزیر معارف وقت چنان در.... [ناخوانا] از صلاح طلاب خارج و برای اصلاح مدارس قدیمه نالایق است. لذا مستدعی است از دخالت‌های نامشروع این امت فعلاً جلوگیری فرموده و تجویز فرمایند طلاب مدارس به انتخاب و اکثریت عده‌ای برای قیام و اقدام در این امر تعیین کنند تا مفاسدی تولید نشود.

طلاب مدارس قدیمه طهران

[پنج اعضاء از جمله: محمدحسین، عبدالله...، الراعی اسلام‌الدین، الحقیق، مصطفی نوری، یحیی نوری. حاشیه سمت راست بالا:] عریضه بعضی از آقایان طلاب و فضلاء مدرسه ناصری سپهسالار است در ۲۲ دلو ۱۳۰۱ توسط حقیر میرزا طاهر تنکابنی تقدیم شد.

[حاشیه سمت راست پایین:] به وزارت معارف و اوقاف مراجعه شود ۲۵ دلو ۱۳۰۱، [امضا:] الموسوی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

اسم نویسنده و تاریخ نوشتن ۱۳۰۱ سیاوش شوهانی	 مجلس شورای ملی اداره دایره	نمبره کتاب ثبت
اسم بانک نویس کتفده و تاریخ		کارتن دوسیه
تاریخ امضای بانک نویس		نمبره های قبل عدد صفحات موضوع

تاریخ ارسال برج ۱۳

قیود مهمه : لف چه مراسله بتوسط گه
عنوان کاغذ : مقصد و عنوان پاکت

درارت علیه رف دارا ف

طلب درسه انیسر و سید انیسر در کلاس از کلاس ششم ششمه راجع به کتب درسی
 به اطلاع برادرشده اطلاعیه آنها که ف از این درجه و کلاس درجه دارن ششمه در ششمه
 اید که وجه بهر اید در کلاس طلب درسه از این کلاس درجه ششمه در ششمه

بهرای مع کلاس ۵۵ نفر

الله و ملاک
 کلاس از این کلاس درجه ششمه در ششمه
 اید که ف از این درجه و کلاس درجه دارن ششمه در ششمه

پیام بهارستان / د. ۲، س. ۲، ش. ۷ / بهار ۱۳۸۹

[سند شماره ۷: پیش‌نویس نامه مجلس شورای ملی به وزارت معارف مبنی بر پیگیری شکوایه طلاب

مدارس قدیمه]

۲۵ دلو ۱۳۰۱

[نشان تاج و شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی

وزارت جلیله معارف و اوقاف

طلاب مدرسه ناصری بوسیله آقای آقا میرزا طاهر تنکابنی، نماینده محترم مشروحاً راجع به تشکیل شورای عالی نوشته‌اند با ملاحظه سواد مشروحه آن‌ها که لفاً ارسال می‌شود و سابقه اطلاعی که در این موضوع دارند مقتضی است در نتیجه اقدامی که موجب تسهیل امر و رفع شکایت طلاب مدرسه مزبور شد... [ناخوانا] مجلس شورای ملی را آگاهی سازند تا جواب صریح السکوتی داده شود.

[حاشیه پایین:] اولاً فرستادن سواد مناسبت ندارد. ثانیاً برای آقایان بنویسید که در باب منقول شما اقدامی شده که در حدود قانون منظورات شما را در نظر بگیرند، ولی به وزارت‌خانه نمی‌توان تکلیف کرد مأمورینی که به سبب قانون، خود آن وزارت‌خانه باید تعیین کند به دیگران واگذارند. ثالثاً مفاد قضیه را به وزارت‌خانه بزنید.

۱۳۸۹ / ۱۱ / ۱۶
مقام محترم
رأیت مجلس شورای عالی معارف

در این چهارم دوره تقنینیه مجلس ایران که مجلس شورای عالی معارف است
مدرس قدیمه قانده چه گذیر در این وضع فرسوده با کمبود معین
اجازه نمیده که حقوق همه افراد طوایف معیبه بر حسب مناطق
که تا این مدت امتیازیت خود در عدم کفایت برایش صرفه صرفه بدو
اچون که در حد و حدیب جعفر از اداره که در فائده مدارس و فایده خود داده
بار دیگر گردد نظر بنویسید نیز بقوه اکثریت یا حق بدو در معارف
وقت با نام در صدقات مدارس قدیمه استی بعبود بر این معارف
گذرد و در حال حاضر در معارف است چون در حالت استیضاح است
سابقه اینم بدو است نیز معارف و صرف معارف طلبه و معارف
نداسته معارف در در حال است معارف معارف معارف معارف
طلبه مدارس قدیمه افراد در معارف را با اکثریت معارف است

Handwritten signatures and stamps on the right side of the page.

[سند شماره ۸: نامهٔ طلاب مدرسهٔ سپهسالار به مجلس شورای ملی مبنی بر شکایت از تشکیل شورای عالی معارف از افراد بی‌کفایت در امور دینی و تقاضای انتخاب اعضای آن شورا از میان طلاب مدارس قدیمه]

مقام محترم ریاست شورای مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه
در این چهارم دورهٔ تقنینیهٔ مملکت ایران که مجلس شورای ملی برای نظارت و اصلاحات مدارس قدیمه قانونی جهت تشکیل شورای عالی وضع فرموده با آنکه در این قرن دنیا اجازه نمی‌دهد که حقوق حقه افراد و طبقات متعبه برجسته‌های نالایق سابق که تا این مدت امتحانات خود را در عدم کفایت برای نشر معارف حقه اسلامی و رسوم احمدی(ص) و احیاء مذهب جعفری(ع) و اداره کردن جامعهٔ مدارس روحانی بخوبی داده‌اند بار دیگر هم گردد. نظر به این که چند نفری به قوهٔ اکثریت سابق به دلخواه وزیر معارف وقت به نام اصلاحات مدارس قدیمه هیئتی به عنوان شورای عالی من غیر حق تشکیل و دخالت‌های نامشروعی می‌نمایند. چون دخالت این‌گونه اشخاص با اغراض سابقه آن هم به دعوت وزیر معارف برخلاف مصالح طلاب و فلسفهٔ اصلاحات است لذا مستدعی چنانچه چنانچه از دخالت این هیئت غیررسمی جلوگیری فرموده و غدغن شود طلاب مدارس قدیمه افراد شورای عالی را به اکثریت خود انتخاب نمایند.

طلاب مدرسهٔ ناصری [به امضای سیزده نفر و یک مهر ناخوانا]

[حاشیه بالا راست:] به وزارت معارف فرستاده شود. ۱ حوت ۱۳۰۱

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

<p>۱۳۸۹ اسم نویسنده و تاریخ نگارش: <i>میرزا محمد علی...</i></p>	<p>مجلس شورای ملی</p>	<p>نمبره کتاب ثبت: .....</p>
<p>اسم پاك نوس كنفده و تاريخ نگارش: <i>...</i></p>		<p>دسته: <i>۱۱</i></p>
<p>تاريخ امضای پاك نوس: .....</p>		<p>نمبره های قبل: .....</p> <p>عده ضامن: <i>۱</i></p>

تاريخ ارسال: برج ۱۳۸۹

قيود مهمه: ..... نف چه مرآله بتوسط كه .....
 عنوان كاغذ: ..... مقصد و عنوان پاك .....
نذر است معذرت فرد در وقت

(۲) طلب مدرس بهر حوضه ای در سراسر ایران نمانده تمام راجع است نشانی در مجلس
 افتخار دکان، بی نموده نذر در کنگره سگزاره که در آن لی می شود، بجز آنکه میرزا محمد در مردود
 انده ام معصرت ثبت کتاب، است نزد پهلوی آورده بجهت حاصله در اطلاع دهنده مجلس شورای ملی

۱۷۰۴۷
 از نظر آقایان مجلس شورای ملی
 در نظر مجلس شورای ملی
 در نظر مجلس شورای ملی
 در نظر مجلس شورای ملی
 در نظر مجلس شورای ملی

پیام بهارستان / ۲۰، س، ۲، ش، ۷ / بهار ۱۳۸۹

[سند شماره ۹: پیش‌نویس نامه مجلس شورای ملی به وزارت معارف مبنی به پیگیری شکواییه طلاب مدرسه ناصری در خصوص تشکیل اعضای شورای عالی معارف توسط طلاب مدارس]

۵ حوت ۱۳۰۱

[نشان شیر و خورشید]

مجلس شورای ملی

وزارت جلیله معارف و اوقاف

طلاب مدرسه ناصری عرض حالی توسط آقای سلیمان میرزا نماینده محترم راجع به تأسیس شورای عالی به مجلس شورای ملی اظهار و شکایاتی نموده‌اند سواد مشروحه شکواییه لفاً ارسال می‌شود تا به مراتب مسبوق و در حدود قانون و عدالت اقدام مقتضی نسبت به شکایات مزبور بعمل آورده نتیجه حاصله را اطلاع دهند.

[حاشیه پایین: کمیسیون محترم تجدیدنظر، در دستور خوانده شود. [امضاء: ناخوانا]

[حاشیه پایین: از نظر مقام ریاست بگذرد آقای معتمدالممالک به چه مناسبت در کارهای داخلی کمیسیون مداخله می‌کند، کارهای اداری گمان دارم شامل کارهای شوروی [شورایی] نخواهد بود. ۵ حوت ۱۳۰۱، [امضاء: ناخوانا]

تاریخ
۱۳۸۳

۲۴۱

۲۵۶۱۸

مقام شایسته ریاست مجلس شورای عالی تأیید کرده اند

نزدیکاً هر چهار مجلس شورای عالی از نظر نظرسنجی و رای در حکمت اداری برای صرف حق تعزین و سایر حقوق
 و در صورت بپذیرش آن که از همین رویه گرفته می شود که هرگاه در خصوص مواردی که در صورتی است
 و در مورد با بدست رفتاری محو از وقت گردد
 در نظر سایر اصناف در ادوار شایسته از آنجا که در نظر مجلس شورای عالی در نظر سایر اصناف
 حکمت در این صورت و در این رویه متمم کردن و فوق العاده حکمت در همه این رویه است
 حکمت بپذیرش در همه این رویه متمم با یکی به باب رسیدن و فرشته تا به سایر غرضها که به مجلس
 در این مورد بر این صورت است و در این صورت در صورتی که در این صورت غیر از زمان
 در هیچ باب نیست با این صورت است و در این صورت با این صورت و در این صورت خود را
 تغییر داده. تبیین در این صورت است بر این صورت و در این صورت و در این صورت
 اکنون چنانکه
 در این صورت است با یکدیگر متمم مجلس شورای عالی در این صورت است و در این صورت
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است
 در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است و در این صورت است

۳

بهرست احوال معارف با طرح بنیادیت جدید و اصلاحات اساسی در امور
 درک تب و تکم و دستور خیر که بفرمایم در آن فصل ما هم نظریات سردار علا داشت دارد
 قیاس کرد معارف محاکم را با هم گشت کشنده و هم چنان را حاضر کرده فقط در دست
 گرفتن تعقیبات جبهه نیشکی سردار علا معارف ترجمه بلکه سردار علا معارف
 داشته چند روز در روز چینه حجت نطف گشته با دین و فطرت عجم بر روزانه
 سردار علا معارف میجو نیز با دین و فطرت رضوان یا خداوند بود معارف
 که با هم مرفق گشته است بلکه ضیق از وفاییت آمده است در حجت بر کوه بود
 بخار آورده شده است از ضمیمات کسب شب تورا در ولایت در کوه که چو کهنه
 معارف در ولایات بکار رسیدن معارف در توفیق مردم با عده های نادان و مستور
 و نایس بر آنست که بخرج مالکین حایله در نوزاد از کسب معارف و با هم بر آن
 ایجاب کند و معارف تا جمع آوری وجود اوقف محمود به صرف چه نادر است
 از آنچه حقیق شده معارف در سردار علا معارف بهرست گشته است معارف
 وفاییت خوش لباس گردد هر قدر هم پنهانی کنه داشته معارف در کسب معارف
 منزه در این طریقه بکار آن معظوظ کم است و با آنکه معظوظ بکار این طرف
 در کمال باشد از هم بگذرد نظر در قانون سردار علا معارف از یک باب بیاید
 و اصله نیز معظوظ طریق توفیق معارف سردار علا معارف
 ماه و اصله - مجلس سردار علا معارف از کسب معارف در کسب معارف
 معارف معظوظ مجلس چهارم بگذرد نظر معظوظ اگر نت ایسر دارد در حجت بطور حجاب
 وفاییت معظوظ است بکار معظوظ مجلس سردار علا معارف

مجلس معارف
 ۹/۱/۳۴
 ۴

پیام بهارستان / ۲۰، س. ۲، ش. ۷ / بهار ۱۳۸۹

۲۱ حوت ۱۳۰۲

[سند شماره ۱۰: طرح آقای دولت‌آبادی راجع به تجدیدنظر در قانون شورای عالی معارف]

مقام منبع ریاست مجلس شورای ملی شیدالله ارکانه

از آنجا که بعد از مجلس شورای ملی از نقطه نظر سعادت آتیه مملکت شورای عالی معارف مهم‌ترین شوراهای مملکتی است و در مدت بیست و هشت سال که از عمر این مؤسسه می‌گذرد و هنوز به حد رشد نرسیده و صورت ثابتی به خود نگرفته است که بتواند به ادای وظایف خویش موفق گردد.

شورای عالی معارف در اوایل تأسیسش از آنجا که یگانه مؤسسه ملی بود و افکار معارف‌پروران بلکه عموم اصلاح خواهان مملکت بدانجا متوجه و در آن مؤسسه متمرکز بود، فوق محیط فکری و عملی مملکت قدم‌هایی برداشته [و] به تأسیس مکاتب ملیه و تسهیل امر تعلیم و تعلم با کمی اسباب کوشیده موفقیت‌هایی حاصل نمود. ولی به واسطه آنکه پایه مؤسسه مزبور بر روی احساسات بود و به علاوه از جانب دولت‌های وقت قبل از مشروطیت غیر از زمان کمی توجهی به آن نمی‌شد بالاخره احساسات مزبوره که به واسطه بی‌اساسی دولت دچار شدائد بودند راه خود را تغییر داده تبدیل اساس حکومت پرداخته توجهات به روی جانب معارف کم و شورای عالی معارف به حال انحلال افتاد.

بعد از تأسیس حکومت ملی با اینکه تعلیم و تعلم اجباری عمومی از اصول درخشان این حکومت است و احتیاج به توسعه دائره‌المعارف از افکار عمومی شمرده می‌شود اکنون شورای عالی معارف نضجی نگرفته و قسمت اداری وزارتخانه به واسطه ادا نشدن وظایفی که از مختصات شورای عالی است نسبت به آن وظائف بلا تکلیف مانده.

یک نظر به ماده نوزدهم متمم قانون اساسی و ماده دهم قانون اداری وزارت معارف و سرتاسر قانون اساسی معارف و مواد مهمه قانون شورای معارف مصوبه در مجلس چهارم مخصوصاً ماده دوازدهم که وظایف نوزده گانه شورای عالی را معین و بیش از دو ثلث این وظایف را حتمی‌الاجرا می‌شمارد با یک عطف توجه به حال حالیه شورای عالی و وظایفی که در مدت دو سال و کسری در آن مؤسسه انجام داده شده ظاهر می‌سازد که این مؤسسه به صورت حاضر مشکل است بتواند تمام وظایف خود را انجام بدهد.

بدیهی است احوال حاضر معارف ما را که محتاج به تأسیسات جدید و اصلاحات اساسی است و در همه آن‌ها از کتاب و معلم و دستور و غیره که نداریم و یا ناقص داریم نظریات شورای عالی دخالت دارد. نمی‌توان قیاس کرد به معارف ممالکی که سال‌ها زحمت کشیده و همه چیز را حاضر کرده فقط در سال چند جلسه برای گرفتن تصمیمات جدید با انعقاد شورای عالی معارف محتاجند، بلکه شورای عالی معارف ما باید تا مدتی در هفته چند روز و هر روز چند ساعت منعقد گشته به ادای وظایف خود بپردازند. شورای عالی معارف، موجود نه تنها به ادای وظایفی که نقصان یا فقدان بودجه مانع عملی شدن آن‌ها بوده موفق نگشته است، بلکه بعضی از وظایف مهمه آن که حاجت به توسعه بودجه نداشته هم به جای آورده نشده است از قبیل تأسیس شعب شورای در ولایات در صورتی که وجود انجمن‌های رسمی معارف در ولایات برای

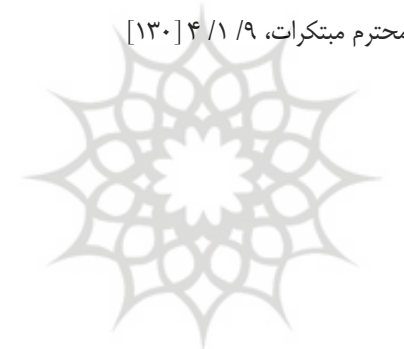
تهییج افکار عمومی و تشویق مردم به مساعدت‌های مادی و معنوی به معارف و تأسیس مدارس دهکده به خرج مالکین چنانکه در قانون اساسی معارف مصرح است و بالاخره برای ایجاد یک صندوق معارف ملی و جمع‌آوری وجوه اوقاف مجهول‌المصرف چه اندازه مفید است.

از آنچه عرض شد معلوم می‌شود که شورای عالی معارف با صورت کنونیش امیدبخش نیست که به ادای وظایف خویش کامیاب گردد. هر قدر هم اشخاص آن دانشمند و معارف‌دوست بوده باشند باین معنی که یا این ظرف برای آن مظلوم کم است و یا آن مظلوم برای این ظرف زیاد و هر کدام باشد لزوم تجدیدنظر در قانون شورای عالی معارف را ایجاب می‌نماید لهذا ماده واحده ذیل بعنوان طرح قانونی تقدیم مجلس شورای ملی می‌شود:

ماده واحده - مجلس شورای ملی به وزارت معارف اجازه می‌دهد در قانون شورای عالی معارف مصوبه مجلس چهارم تجدیدنظر نموده اگر نقایصی دارد که موجب بطور جریان انجام وظایف مقرر است تکمیل و برای تصویب به مجلس شورای ملی بفرستد.

یحیی دولت‌آبادی

[حاشیه پائین:] کمیسیون محترم مبتکرات، ۹ / ۱ / ۴ [۱۳۰]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

اسم نویسنده و تاریخ ۱۳۰۴/۴/۹	 مجلس شورای عالی معارف اداره ..... اداره ..... دائره	نمبره کتاب ثبت ۱۹۲۲۰
اسم پاك نویس کننده و تاریخ ۱۳۰۴/۴/۹		کارتن ۱۹
تاریخ امضای پاك نویس		نمبره های قبل عدد ضمیمه

تاریخ ارسال ۱۰ برج ۱۳۰۴

قیود مهمه: لطف چه مراسله بتوسط که

عنوان کاغذ: در رساله های رساله و ادوات و غیره

در جواب رساله عربیه ۹۵۹/۲۵۸
 صاحب کلمه در این رساله بیان کرده اند که در این رساله
 کسبیه که در این رساله در این رساله در این رساله
 مجلس است در این رساله در این رساله در این رساله
 پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
 تهران

پیام بهارستان / د. ۲، س. ۲، ش. ۷ / بهار ۱۳۸۹

[سند شماره ۱۱: پیش‌نویس نامه رئیس مجلس شورای ملی به وزارت معارف در خصوص ارجاع طرح آقای دولت‌آبادی در خصوص اصلاح ماده‌ای از قانون شورای عالی معارف]

[نشان شیر و خورشید]

۱۳۰۴ / ۴ / ۹

مجلس شورای ملی

تاریخ ارسال: ۱۳۰۴ / ۱ / ۱۰

عنوان کاغذ: وزارت جلیله معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه

در جواب مراسله جوابیه نمره ۹۵۹/۲۶۸ مورخه ۷ تیرماه مربوط به موضوع پیشنهاد آقای حاج یحیی دولت‌آبادی راجع به قانون شورای عالی معارف متذکر می‌شود که طرح پیشنهادی ایشان حسب‌المقبول به کمیسیون مبتکرات ارجاع و در کمیسیون توجه شد، قریباً [به زودی] در مجلس شورای ملی مطرح خواهد شد. ممکن است در موقع مذاکره راجع به این موضوع نماینده آن وزارت‌خانه در مجلس اظهار عقیده نمایند. [امضا] رئیس مجلس شورای ملی.

۲

وزارت معارف و اوقاف
و صنایع مستظرفه
اداره اطلاعیه و نشریات

بنابر: ۷ ماه ۷۰۴
نمبر: ۲۶۶ / ۹۵۹ ضمیمه

دایرة: ۱۹۷۵
بضمیمه شماره ۱۰۱۰۱
مقام محترم بابت جهت اطلاع
دائرة اطلاعیه و نشریات

قانون شورای عالی معارف
مربوط به اصلاح و تکمیل
قانون مربوط به معارف
و صنایع مستظرفه

۱۰/۱۰/۶۱

پرونده
شماره

اصلاح و تکمیل
قانون معارف و صنایع مستظرفه

مدیرکل
۹/۱۰/۶۱

پرونده شماره اطلاعیه و نشریات

۱۹۲۲
۹ ششماه
۱۳

۸۷۰ - ن

سند شماره ۱۲

[سند شماره ۱۲: جوابیه وزارت معارف به مجلس شورای ملی در خصوص طرح یحیی دولت‌آبادی
مبنی بر تجدید نظر در قانون شورای عالی معارف]

[نشان شیر و خورشید]
وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
اداره: دارالانشاء شورای عالی معارف
به تاریخ: ۷ ماه تیر سنه ۱۳۰۴
نمره ۹۵۹/۲۶۸

مقام محترم ریاست مجلس مقدس شورای ملی
مرقومه نمره ۱۶۷۵۱ به ضمیمه سواد پیشنهاد آقای حاج میرزا یحیی دولت‌آبادی در باب تجدیدنظر و
اصلاح قانون شورای عالی معارف عزّ و وصول ارزانی داشت. جواباً خاطر محترم را مستحضر می‌دارد پیشنهاد
مزبور در شورای عالی معارف مطرح و مقرر گشت تجدیدنظری در قانون مزبور شده، چنانچه نواقصی به
نظر آید اصلاح و بصورت لایحه قانونی تقدیم مجلس شورای ملی شود. نظام‌الممالک [مهر وزارت معارف
و اوقاف و صنایع مستظرفه]

[حاشیه راست: تقنینیه اقدام نمایند، ۹/۴/۱۳۰]

[حاشیه پائین: در تقنینیه سابقه دارد، اصل ۹/۴/۱۳۰]

[مهر: ورود به دفتر مجلس شورای ملی ۹ تیرماه ۱۳۰۴.]

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی